

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур
Кафедра української філології і методики навчання фахових
дисциплін

**Поліаспектність творчості
Лесі Українки
(до 150-річчя з дня народження)**

Збірник наукових статей і тез

Одеса
Букаєв Вадим Вікторович
2021

УДК 821.161.2.09

П49

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського
національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
(протокол № 4 від 28 жовтня 2021 року)

Редакційна колегія

Бандура Т. Й., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор;

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор;

Яремчук Н. В., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

Гармаш Л. В. – доктор філологічних наук, професор, професор
кафедри української літератури та журналістики імені професора
Леоніда Ушкалова Харківського національного педагогічного
університету Г. С. Сковороди

Поліаспектність творчості Лесі Українки : збірн. наук. статей і
П49 тез. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 188 с.

УДК 821.161.2.09

© Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021

Існування людини в умовах, де, здавалося б, це неможливо, – лейтмотив більшості творів І. Багряного. Соціальну й політичну діяльність письменник трактує як важливі чинники роботи свідомості, а саму свідомість – як найпершу умову гуманістичного перетворення соціальності.

Отже, літературознавчий аналіз ситуацій екзистенційного типу в сюжетотворенні та характеротворенні роману І. Багряного «Сад Гетсиманський» дозволяє конкретизувати авторську концепцію відносин особистості та радянської влади в 20-ті роки ХХ ст. як трагічного буття.

Література

1. Багрянний І. Сад Гетсиманський. Київ : Час, 1991. 510 с.
2. Бондаренко Ю. Національна парадигма українського екзистенціалізму. *Слово і час*. 2003. № 6. С. 64-69.
3. Заманская В. В. Экзистенциальная традиция в русской литературе ХХ столетия. Диалоги на границах столетий. Москва : Флинта, Наука, 2002. 304 с.
4. Клочек Г. Романи І.Багряного «Тигролови» і «Сад Гетсиманський». Кіровоград : Степова Еллада, 1998. 80 с.
5. Творчість І. Багряного як культурний феномен (До 100-річчя від дня народження). Матеріали міжнародної наукової конференції (Харків, 27–28 вересня, 2006 р.) *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 742. Серія «Філологія». Вип. 48. Харків, 2006.

*Ганна Вікторівська,
магістрантка 1 року навчання
філологічного факультету
Науковий керівник – канд. філол. наук, доц.
Яремчук Н. В.*

ПСИХОЛОГІЗМ РОМАНУ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «Я, БОГДАН»

Постановка проблеми. Філософсько-художня, ідейно-естетична концепція П. Загребельного ясна, доступна та відкрита і стверджується автором послідовно, об'єктивно, відверто та правдиво. Її домінанта – це прославлення людської самовідданості,

незаспокоєності людини, творчого горіння, дієвості її суспільної точки зору, її духовної та емоційної полум'яності. Її антиподом є інертність і байдужість. В романах Павла Загребельного об'єктами художнього розкриття обов'язково виступають бездієвність, безликість, психологія споживацтва, спокійне життя, людська ніякість, кволість і лінощі думки, як, звісно, й різні інші агресивні та пасивні прояви зла.

Психологія персонажів досліджується через розкриття характерів, діалого-монологічне мовлення, художні деталі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психологічного аналізу в романі П. Загребельного знайшла своє відображення в літературно-критичних розвідках учених (Ю. Бондаренко, О. Галич, В. Дончик, Н. Заверталюк). У статті В. Дончика «Завжди несподіваний, завжди цікавий» високо шановує українського майстра слова, митця, перу якого належить вся бібліотека новаторських романів.

Мета статті полягає в обґрунтуванні психологічних вимірів в романі П. Загребельного.

У романі «Я, Богдан» П. Загребельний прагне дослідити психологію гетьмана в контексті основного конфлікту твору, мається на увазі конфлікт між людською мораллю та державними, національними інтересами. Богдан Хмельницький показаний відкритою, розумною і дипломатичною людиною, яка прагне до справедливості, миру в державі, стримання ворогів (на його думку: чим більше шани до ворогів, тим важче він може змагатися).

Він засуджує козацьке неподобство, свавілля, не може вплинути на жорстоку страту козаків-зрадників, оскільки перед дикістю та кривавістю військових законів у період державницького хаосу гетьмани були безсильні: *«О клята влада! Доводиться за все платити найвищою ціною - аж до зречення від усього людського»* [5, с. 197].

Герой болісно споглядає, як на війні ігноруються християнські канони, страждає та співчуває жінкам-вдовам, матерям, сиротам, у нього болить душа за кожного вбитого та покаліченого, а найбільш болісно йому від невдячності та нерозуміння народу: *«Я вболівав на плач та стогнання мого народу братським, та більше всього батьківським серцем. Та хто ж це бачив?»* [5, с. 17]. Хмельницький усвідомлював, що здобуваючи владу, стаєш її заручником, приймаючи на себе повну відповідальність за її наслідки:

«перемоги та тріумфи дістаються всім, ганьба та поразка - лише тобі одному» [5, с. 197].

У процесі аналізу та розкриття характеристик гетьмана важливо відмітити, що письменник намагався точніше реалізувати історичні думки національного визволення та питання громадянського вибору, і не відразу показує Богдана Хмельницького уже сформованим правителем, а відображує становлення світобачення, укріплення духу майбутнього лідера від посади писаря аж до визначного статусу гетьмана.

Головний образ роману аналізується в контексті 2-х сюжетних ліній, у яких зовнішня показує розвиток особистості героя у взаємодії з іншими героями в контексті історичного огляду (сімейні відносини, дипломатична стратегія, військова співпраця, визвольні бої тощо), з іншого боку, значущим видається внутрішнє становлення особистості, розкриття психологічних аспектів гетьмана, його моральних імперативів, життєвих принципів, розуміння унікальності своєї долі.

Для кращого розуміння внутрішнього світу головного героя в романі пропонуємо проаналізувати спосіб портретування. Письменник часто використовує цей спосіб для відтворення внутрішнього психологічного стану персонажа, що відображається через вираз обличчя, жести, міміки, рухи тіла, мовлення, дихання, дії та поведінка героя, так і зовнішній вигляд, одяг героя, зазвичай вказує на естетичну привабливість, характер та властивості людини. Коли йдеться про дійсних героїв епохи, у портретуванні кожна деталь або подробиця від натуралізму до символіки містить важливу інформацію про психологічні дії та характер героя. Портрет головного героя служить інструментом психологічного аналізу, який допомагає зрозуміти погляди письменника на порушувані проблеми.

В експозиції роману зображується портретна характеристика героя, коли гетьман пояснює свій зовнішній вигляд, що лишили козаки-маляри для історії, Гондіус голландський майстер: *«Амбітна статура, розпростані плечі, випнуті груди, рука зметнулася із булавою владно та весело... Із вусами, товстий, з плюмажем на шапці,... в золоті та шовках»* [5, с. 8].

У романі найкращим портретом гетьмана була парсуна «у Печерській лаврі на північній стороні величезної церкви, біля мощів митрополита Михаїла», де він був зображений на повен зріст у

жупані, шапці з пір'ям, у киреї із хутряним коміром: ліва рука тримає ефес шаблі, а права рука впевнено тримає гетьманську булаву.

П. Загребельний, деталізуючи літературний портрет персонажа, доволі часто додає нових штрихів. У епізоді, де під Жовтими Водами змальовані розбиті загони шляхтичів, гетьман начебто відпускає шляхтичів, які вижили та обіцяє їм безперешкодний відступ, а потім, заплющивши очі, допускає татар напасти на беззбройних шляхтичів і знищити їх вщент, вперше відчувши своє безсилля та помилку: *«...відчув, які тяжкі стали повіки, що часом несила їх підняти. Гетьманські повіки. Повіки влади»* [5, с. 280].

Життя гетьмана ставало дедалі складнішим і важким, тиснули вороги, побратими зраджували, примари оточували кругом, краяли душу, волілося вмерти, однак тіло жило надалі. Завдяки новим деталям, які доповнюють нестерпні емоційні хвилювання, письменник ще раз звертає увагу на обличчя персонажа, яке допускає чітко зобразити внутрішній протест та боротьбу: *«Чітко відчував власне лице своє. Ось воно прозорішає, утончується, немов у святого... Я не бажав бути блаженнішим! Виблискував очима, хотів спопелити увесь світ, тоді мій погляд завмирав немовби навіки. Скам'янілі очі»* [5, с. 477].

Символічною психологічною художньою подробицею виступає чоловіча сльоза, мужня, скупа та чиста. В епізоді, що відбувається напередодні битви під Корсунем, письменник описує зворушливі роздуми Богдана Хмельницького, його бентежний і хвилюючий стан, коли *«народжувалось у серці значне почуття, мов щось високе, як небо»* кожного разу, коли йому доводилося вести народ на битву. Він як завжди скликав раду, щоб спланувати відповідний розвиток подій, детально обговорював військову стратегію і тактику й неочікувано відчув, наче цілу вічність не бачив своїх завзятих і відданих героїв, й зараз не міг дивитися на них без сліз, бо дуже вдячний їм за мужність, розуміння та віру у всенародну перемогу: *«Гей, сльоза гетьманська! Яка ж вона тяжка, гірка та пекуча, однак яка ж і солодка»* [5, с. 227].

У міру розгортання сюжету твору письменник використовує виразні деталі, щоб представити зміни у зовнішньому вигляді Хмельницького у процесі взаємодії героя та інших персонажів із навколишнім світом. В сюжеті знайомства з Раїною Здуневською, чоловік котрої загинув під Кумейками, залишивши її з донькою у занедбаному будинку, бідувати у чужому краї, Хмельницького

письменник відображав нещасливо. На той момент основним для героя було врятувати та вивезти у безпечне місце цю нещасну та горду жінку: *«Обважнілий, запилений, просякнутий потом кінським, погнобленість духу, тягар років і клопотів, стан наразі не для зальотів до пань»* [5, с. 30]. Однак на запросини французького посла графа де Брежі, який мав привабливі пропозиції до Хмельницького та цікавився козацтвом, гетьман *«навмисно одягнув своїх побратимів у козацькі білі свитки, і сам одягнувся як вони»* [5, с. 73], від чого де Брежі був у захваті, йому дуже сподобались і пістолі, та шаблі у звичайних чорних ящурках.

У багатьох епізодах, що описують переговори між ворогуючими сторонами та угоду про перемир'я, гетьман неоднаразово навмисно драгував і злив панів своєю буденністю та простотою, і приймав їх у бідних наметах і простому одязі. [5, с. 186]. Зі сторони польського короля Яна Казимира Хмельницький уперше відчув лояльне відношення до козацтва. Король Казимир переконав гетьмана не йти на Варшаву, зобов'язувався на випадок обрання збільшення вольностей і повну амністію козакам, натомість Хмельницький, сподіваючись на полегшення життя народу, всяко підтримував його переконання на сеймах.

Часто людина характеризується не тільки тим, що і як говорить, а також тим, що і як вона робить. Мовлення іменують словесною дією, як засіб характеротворення відображає в героєві розсудливість, розумність, емоційність, мудрість тощо.

У романі превалюють діалоги Хмельницького з іншими персонажами з домінантою висловлення одного з героїв (будь то полеміка зі священниками, сперечання з писарем Виговським, розмови з духом померлого козака, переговори з послами), що передають значне збудження. Відповідні події, суперечності, спогади вразять читача, змусять замислитися над історією, сьогоденням, сумувати, радіти чи пишатися минулим власного народу, адже основним призначенням письменника було правдиво, щиро та пристрасно відобразити своє розуміння історії, культури, а також роль людей у ній. Не тільки діалоги, а і монологи, що у творі домінують, письменник використовує для розкриття емоційного та душевного стану персонажа.

Звернення уваги до внутрішнього світу людини ставить перед автором проблему відтворення роздумів і хвилювань у їх безпосередньому потоці. Психологи вважають, що внутрішня думка є

способом відображення потоку свідомості та відчуттів. На відміну від діалогу характерологічні властивості можна почути, сприйняти об'єктивно та неупереджено, для внутрішньої мови притаманне тільки самоспостереження. Структура монологу залежить від характеру персонажа, змісту мислення, особливостей ситуації та завдань письменника. [2, с. 232]. Роман «Я, Богдан» побудований здебільшого в контексті наскрізного монологу-сповіді, для якого властивим є питально-окличні конструкції, парцеляція, повторення відповідних слів і фраз.

Монологи стають яскравими у ключові моменти життя персонажа, коли його огортають тривожні думки, коли він відчуває втому, він передбачає неминучу старість.

Краєвиди, що створені в романі, відповідають настрою героя. Пейзаж досягає психологічного значення і стає художнім зображенням внутрішнього світу Хмельницького: «Дух попраної справедливості опускався до землі, розтривожено літали бджоли. Небесні стихії скупчувались грозами, що занадто лютували вночі. Грози потужно гриміли в мені самому. Блискавиці вдарили скрізь мене» [5, с. 252].

Висновки. Павло Загребельний входить в атмосферу інтимної сповіді свого персонажа, психологію Б. Хмельницького настільки органічно, що іноді створюється відчуття звучання його голосу з усіма подробицями характеристик душевних і емоційних хвилювань, у спогадах-роздумах, у тяжких пошуках рішень, у суперечках з відомими діячами. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні характеротворення в романі митця.

Література

1. Бондаренко Ю. Феномен історичності в романах П. Загребельного. *Дивослово*. 2006. № 2. С. 2-8.

2. Дончик В. Г. Істина – особистість : (Проза Павла Загребельного): Літературно-критичний нарис. Київ : Рад. письменник, 1984. 247 с.

3. Дончик В. Г. Пристрасна позиція, невтомний пошук. *Українська мова та література в школі*. 2008. № 9. С. 5-6.

4. Заверталюк Н., Шаф О. Павло Загребельний : рецепція та інтерпретація. *Слово і час*. 2010. № 2. С. 19-20.

5. Загребельний П. А. Я, Богдан : Роман. Київ, 1983. 300 с.